

**АЛЬМАНАХОВА ЛІТЕРАТУРА БУКОВИНИ
ТОТАЛІТАРНОЇ ДОБИ (40–60-ті роки ХХ ст.):
ОРГАНІЗАЦІЯ, РЕДАКЦІЙНА ПОЛІТИКА,
ПРОБЛЕМАТИКА**

Микола Тимошик

*доктор філологічних наук, професор
Київський національний університет культури і мистецтв*

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7011-3022>

DOI: [https://doi.org/10.37222/2524-0315-2023-15\(31\)-12](https://doi.org/10.37222/2524-0315-2023-15(31)-12)

Стаття написана на основі досі не залучених до наукового обігу архівних документів Чернівецької області, матеріалів колекцій місцевих газет, що виходили в світ у Чернівцях у 40–60-х роках ХХ ст. Вони дають змогу з'ясувати ціль, мету, завдання правлячої більшовицької партії щодо заснування альманахових видань як першого етапу ствердження нової за формою і змістом літератури соціалістичного реалізму у специфічному історичному анклаві українців – Північній Буковині, приєднаній до радянської України 1940 року.

Йдеться про чотири альманахи – «Вільна Буковина», «Буковинський Кобзар», «Сонце над Карпатами», «Радянська Буковина». Різні за періодичністю, тематикою, оформленням, але з однаковим призначенням: сприяти формуванню комуністичної свідомості читачів, виявляти й підтримувати місцеві літературні таланти, спрямовувати їхню творчість у потрібному правлячій партії руслі.

У центрі обсервації автора – комплекс питань, пов'язаних із заснуванням, редакційною політикою, художньо-технічними характеристиками та головними проблемно-тематичними напрямками публікацій.

Наклади альманахів становили від 2 («Буковинський Кобзар») до 8 тис. примірників («Радянська Буковина»). Обсяги також нестабільні – від 72 до 276 сторінок. Різною була періодичність виходу в світ та час існування альманахів. Якщо випуски «Буковинського Кобзаря» та «Сонця над Карпатами» були одиничними, а «Вільної Буковини» вийшло лише три числа, то «Радянської Буковини» – сім. За винятком 1955 року, останній стабільно виходив щороку від 1954 до 1960 року включно.

Відмітна особливість змісту: значна кількість передруків із обласної газети, до того ж застарілих у часі. Це має два пояснення: або в засновників змінювалися орієнтири з літературно-художнього на суспільно-політичне видання, або якість запропонованих до друку літературних творів учасників літературної студії явно не задовольняла тих, хто замовляв у тих талантів потрібні владі теми.

Поява кожного альманаху, також кожного його нового випуску приурочувалася, за незначним винятком, певній даті червоного календаря радянської історії Буковини. Винятком є «Буковинський Кобзар», який побачив світ 1940 року з нагоди 110-ї річниці Ю. Федьковича, та третє число «Радянської Буковини» (1956) – до 100-річчя Івана Франка. Відповідно інші політичні дати формували тематику публікацій.

Низка публікацій має непересічну цінність для історії національної культури: першодруки творів знакових письменників і митців краю або архівних документів про їх життя й діяльність (Ольга Кобилянська, Ю. Федькович, С. Воробкевич) та щорічна літературно-мистецька хроніка, за якою можна відстежити повноту й особливості розвитку в краї літератури, культури, мистецтва.

З усіх буковинських альманахів цього періоду історія побутування «Буковинського Кобзаря» є найбільш загадковою і драматичною. Незабаром після виходу в світ увесь наклад конфіскувала влада. Відтоді інформація про наявність збереженого на Буковині єдиного примірника не з'являлася ніде у відкритих каталогах за останні тридцять літ української незалежності. Рідкісне явище в пострадянському бібліографуванні. У статті детально проаналізовано причини та наслідки заборони владою цього альманаху.

Ключові слова: *альманахова література, альманахи «Вільна Буковина», «Буковинський Кобзар», «Сонце над Карпатами», «Радянська Буковина», тоталітарна доба, редакційна політика, радянська літературного життя, чип інтелігенції.*

Постановка проблеми. У літературі можна натрапити на різні тлумачення поняття *альманах*. Здебільше йдеться про об'єднані за певними ознаками збірні матеріали різних жанрів і авторів. Типологічний ряд вибудований так: календарно-довідковий, пізнавально-розважальний або літературний. Як вид видання виник у Франції у XVII ст.

На Великій Україні альманахи були предтечами газет та журналів. На відміну від системних заборон періодики українською мовою, вихід альманахів у російській імперії допускався за окремими

дозволами головного цензурного комітету. Щоправда, за умов суворого контролю владою змісту та автури. Для читачів Наддніпрянської України одними із перших були «Украинский Альманах» у Харкові, «Кієвлянинъ» у Києві та Москві, «Ластовка» в Петербурзі.

Для західноукраїнського читача із зарубіжних столиць прийшли «Русалка Дністровая» (Будапешт, 1837) та «Вінок русинам на обжинки» (Відень, 1846).

Особливо популярним був цей сегмент літератури в західній українській діаспорі. Такі видання там виконували функції хрестоматій зі спеціально відібраних знавцями кращих текстів з української і світової історії, літератури, культури та мистецтва. З найвідоміших – альманахи «Канадійського Фермера», «Українського Голосу» (Вінніпег), «Свободи» (Нью-Джерсі), «Гомону України» (Торонто).

Розглядаючи етапи розвитку альманахової літератури в Галичині, Іван Франко у спеціальній розвідці на цю тему навів «більш дотепну, ніж обґрунтовану, та все-таки досить влучну думку», що кожна література, яка тільки зароджується або відроджується, починається добою летючок і випадкових брошур, після чого проходить добу альбомів і альманахів, поки врешті не дійде до журналів і періодичних видань [16].

Ця думка Івана Франка цілковито накладається на його схему щодо передумов виникнення, етапів розвитку та специфіки побутування альманахової літератури Буковини тоталітарної доби.

Нова влада краю від початку прагнула прибрати до рук різноплановий за формами і змістом літературний рух, який, як і в інших західноукраїнських областях, досить відчутно тяжів до літературних традицій Західної Європи. Зрозуміло відтак, чому від червня 1940 року партійні ідеологи стали виявляти та гуртувати тих, хто мав поклик до красного письменства, пробував свої сили в поезії, прозі, інших літературних жанрах.

Отож увесь літературний і біялітературний творчий процес на активно радянізованій Буковині від початку організовував і скеровував обком партії.

Найбільш підходящим місцем збору й контролю за діяльністю місцевих літераторів від 1940 року була визначена редакція новоутвореної в області газети «Радянська Буковина». Саме при ній 1940 року створено літературне об'єднання, а незабаром засновува-лися перші літературні альманахи. Зазвичай за редакційну політику

таких видань відповідали головні редактори обласної газети, а членом редколегії ставав, у числі інших, один із секретарів обкому партії.

Низка прийомів, методів, форм цієї роботи (тотальний контроль змісту, розставлення вірних партії кадрів керівних редакторів, моральне та матеріальне заохочення, замовлення «програмних» тем тощо) потребує пізнання, переосмислення та винесення належних уроків у контексті нинішньої російсько-української війни.

Мета статті. З'ясувати комплекс питань, пов'язаних із заснуванням комуно-більшовицькою владою на Буковині після приєднання її до складу радянської України нової для краю альманахової літератури (особливості редакційної політики, художньо-технічні характеристики, наклад, поширення, автури та головні тематичні напрями публікацій) й історію її побутування.

Методи дослідження. Використані такі загальнометодичні прийоми, як аналіз, синтез, узагальнення, дедукція, системний підхід. Порівняльно-історичний метод уможливив виявлення тенденцій розвитку означеної проблематики. Новизна статті полягає в тому, що досі в контексті означеної теми ніхто в Україні подібних досліджень не здійснював.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Від заснування на Буковині першого радянського альманаху минуло понад 80 років. Незважаючи на те, що наклад випусків таких альманахів становили 2–8 тисяч примірників і що більшість їх, за незначним винятком, ніколи не потрапляли до спецфондів, вони так і не стали предметом бодай побічної уваги ні дослідників-філологів, ні істориків, ні журналістикознавців. Отож і досі залишаються в забутті.

Лише про один із буковинських альманахів – «Вільну Буковину» – маємо коротку пригадку І. Жалоби в «Енциклопедії Сучасної України», де у восьми рядках йдеться про час заснування, членів редколегії та основний зміст. Водночас автор допустив суттєву неточність, ствердивши, що вийшло всього два випуски (1940, 1941) [2].

Насправді маємо говорити про три випуски. Останній – 1945 року (76 с.). Ним користувався автор цих рядків у фондах наукової бібліотеки Чернівецького національного університету ім. Ю. Федьковича.

Всі інші альманахи – досі не знані, не прочитані, не поціновані, не переосмислені громадою.

Виклад основного матеріалу дослідження. Упродовж 40–60-х років ХХ ст. у Чернівцях виходили в світ чотири альманахи: «Вільна Буковина», «Буковинський Кобзар», «Сонце над Карпатами», «Радянська Буковина».

Вони різні за періодичністю, тематичними напрямками, але перед кожним стояли три головні завдання:

- формувати для населення щойно приєднаного до сср краю нову за змістом і формою літературу соціалістичного реалізму;
- сприяти формуванню комуністичної свідомості читачів;
- виявляти і підтримувати місцеві літературні таланти.

Нова влада заявляє вустах членів редколегії в передовій першого випуску першого альманаху краю «Вільна Буковина», озглавленій «Над Буковиною сонце сходить»: «Літературне об'єднання, згуртоване навколо редакції газети “Радянська Буковина” – лиш початок великої роботи, яку проведуть партійні й письменницькі організації в справі виявлення й виховання літературних і взагалі мистецьких сил радянської Буковини» [11].

Розглянемо докладніше специфіку й особливості кожного із чотирьох альманахів в конкретиці означеної мети дослідження.

«Вільна Буковина»

Заснований 1940 року. Вийшло три числа: 1940, 1941 і 1945 років. Типологічна ознака нового радянського видання: літературно-художній журнал літературного об'єднання при редакції обласної газети «Радянська Буковина».

Газета, як відомо, заснована 28 червня 1940 року. І з перших тижнів її діяльності при ній стали гуртуватися літературні сили краю. Втім, журналом літоб'єднання це видання вважалось лише в перші два роки існування. На титульній сторінці третього числа з випускними даними 1945 року зазначено, що це «видання відділу пропаганди і агітації Чернівецького обкому партії». Досі нечувана класифікація літературного видання і, здається, єдина в історії українських альманахів та журналів радянської доби, коли таке специфічне творче видання є органом відділу пропаганди якогось обкому.

Організаційний аспект

Заявлено недвозначно: на Буковині починалася велика робота «в справі виявлення і виховання» ще одного загону підручних партії (перший складала журналісти) із числа молодих поетів, прозаїків

і що таке виховання «сприятиме дальшому і бурхливішому розвитку народних талантів Буковини».

Не випадково обласне літературне об'єднання створювали при редакції головної газети краю. Газета – орган обкому партії, її редактор – перевірений і поставлений нею як відданий провідник політики партії. Він призначався відповідальним редактором альманаху і мав пильнувати за тим, що відбуватиметься на засіданнях цього об'єднання. А рішення щодо структури його змістового наповнення ухвалювала редколегія.

Планувався як річник. Робився спішно, до річниці жовтневої революції. Втім, не встигли: до складання в друкарню оригінал-макет потрапив 20 жовтня, а про віддрукований наклад прозвітували лише наприкінці листопада.

Наклади: першого числа – 3000, другого і третього чисел – по 2000 примірників. Обсяги – від 72 до 142 сторінок журнального формату. Тиражувався в друкарні видавництва «Радянська Буковина» (на вул. Янку Флондор, пізніше – Кобилянської).

Цікаво про перший склад редколегії у 1940 році. Нова влада виявила велику честь знаній краянці Ользі Кобилянській, запросивши до цього гурту. За нею – секретар обкому партії із пропаганди і водночас завідувач відділу пропаганди обкому партії Йосип Лучицький. Він – недавній підполковник червоної армії, родом із Хмельниччини. Втім, людина в інформаційній сфері не випадкова: до війни (з березня 1939 року) працював заступником редактора головного органу ЦК КП(б)У газети «Комуніст» (пізніше – «Радянська Україна»). Знаковим членом редколегії і відповідальним редактором альманаху ставав редактор «Радянської Буковини» Олекса Носенко. Ще – С. Костецька, Ю. Гордійчук.

Редколегію оновлювали щороку. У числі 2 за 1941 рік замість Ю. Гордійчука було введено Г. Мізюна. А в третьому випуску (1944) альманах редагував новопризначений редактор Л. Терещенко. Покійну О. Кобилянську (упокоїлася 1942 року) замінив ректор Чернівецького університету П. Каніболоцький. Тоді ж додалися два співробітники «Радянської Буковини» – А. Ященко та Ф. Корецький.

На верхній частині титульної сторінки зазначений звичний для всієї більшовицької преси клич «*Пролетарі всіх країн, єднайтеся*». Наявність цього кличу ніби нагадувала всім творцям і читачам, що

ніякого вільного творчого процесу ні в літоб'єднанні, ні у «Вільній Буковині» не буде. Що це періодичне видання є складовою системою партійно-більшовицької пропаганди і має відповідати завданням партії.

Програмні засади

Станеться так, що печать лозунгу об'єднання всім довкола пролетарів світу стане визначальною в редакційній політиці не лише цього, а й наступних літературно-художніх альманахів.

Починається випуск із пафосного абзацу передової, в якому обігрується день тижня п'ятниця. Саме день приєднання Буковини до складу радянської України 28 червня 1940 року випав на п'ятницю:

«Хто з буковинців тепер не знає, що означає п'ятниця! Де про цю п'ятницю незабутню не чути! У п'ятницю, 28 червня 1940 року, над Буковиною сходило сонце. Велике, палаюче, воно рано розбудило народ. Ні, він і не спав, він знав уже, що ось-ось з-за Дністра рушать червоні полки і волю на знаменах принесуть... Це була п'ятниця».

Таким патетичним, як і початок, є завершення передової: «Радянська вільна Буковина багата талантами. Під сталінським сонцем вони розквітнуть і зможуть».

Ідеологічною за суттю є не лише зміст цієї передової, а й її художнє обрамлення. Добре розмальована художником перша літера слова п'ятниця подана на фоні сонячних променів, які осявають радянські прапори. На підверстку цієї шпальти до таких же прапорів із серпасто-молоткастим гербом СРСР додаються з обох боків вежі чіткі обриси московського кремля та головних веж із Красної площі.

З подальшого змісту передової читач довідується, що цей випуск нового для Буковини альманаху є першою спробою показати творчість не лише кращих представників буковинського народу, а й зразки творів відомих радянських українських письменників. Отож цим заявлено, що в творенні річника братимуть участь як місцеві автори, так і письменники радянської України, які тепер працюють у Чернівцях і «становлять основне, організуюче ядро літературного руху Буковини».

Вдумливий читач із числа і старої інтелігенції, і нової її генерації, що лиш стала формуватися за нової влади, після цих слів починав сумніватися у правдивій відповіді на запитання: хто визначатиме тематичні напрями, оцінюватиме прислані для друку твори,

спрямовуватиме і виховуватиме письменницькі, і мистецькі сили краю? Звісно, що більшовицька партія в особі розставлених на відповідальні ділянки ідеологічної роботи вихованих нею і перевірених кадрів.

Змістові акценти

Корекція редакційної програми помітна з третього числа, що побачило світ улітку 1944 року. Замість передової тут – кольоровий портрет Сталіна. Перша половина випуску альманаху вийшла далеко не літературною. Та і загалом зміст третього числа виявився явно не літературний.

Вміщені тексти кількомаїсячної давності, які вже були опубліковані в усій радянській пресі: Наказ Верховного Головнокомандувача Сталіна Маршалові Радянського Союзу Жукову від 20 березня 1944 року; Звернення до Глави радянського уряду, керівника більшовиків України Микити Сергійовича Хрущова трудящих визволеної Чернівецької області, прийняте на обласному мітингу 18 квітня 1944 року. Тут і знаний уже з публікації «Радянської Буковини» передрук «Від селян і селянок Радянської Буковини товаришеві Сталіну», який підписали свого часу 159847 буковинців.

Ще один уже відомий офіційний матеріал – «Подяка бійцям-визволителям»: Лист трудящих Радянської Буковини бійцям і офіцерам Чернівецьких дивізій. І відповідь на це звернення офіцерів «Клятва воїнів». Лист «Моїм виборцям» маршала Жукова, який був обраний депутатом ВР від Чернівецької області.

Підсилюють воєнну тематику й такі публікації: кореспонденції «Гвардійська бригада» Ф. Корецького, «Буковинці на фронті» В. Подольця та І. Мельника, вірш В. Сосюри «Ти знову вільна, Буковино», стаття секретаря обкому І. Зеленюка «Рік творчої праці: що дала радянська влада трудящим Буковини». Все це також раніше було опубліковане в «Радянській Буковині».

З аналізу третього випуску «Вільної Буковини» складається враження, що така значна кількість передруків із обласної газети, до того ж застарілих у часі, має два пояснення: або змінилися орієнтири з літературно-художнього на суспільно-політичне видання, або якість запропонованих до друку літературних творів учасників літературної студії явно не задовольняла тих, хто замовляв у тих талантів потрібні владі теми.

Хай там як, але з уже оприлюднених трьох випусків альманаху все ж можна відібрати добрий сніп вартісних публікацій, які й на сьогодні не втратили свою історичну цінність. І їх обов'язково треба вводити до національного інформаційного простору. Поділю такі матеріали на дві групи.

Перша. Першодруки творів знакових письменників і митців краю або подання архівних документів про їхнє життя й діяльність.

Це передусім оповідання О. Кобилянської «З юних літ Марії» (опубліковане вперше в другому числі), там же – лист Олени Пчілки до Ольги Кобилянської.

У першому випуску «Вільної Буковини» привертає увагу рукописний варіант тексту Ольги Кобилянської з нагоди появи цього альманаху. Судячи з почерку, цей текст письменниця писала вже слабючою рукою, будучи тяжкохворою. Ось його фрагмент: «Альманах “Вільна Буковина” – це перша ластівочка звільненої Буковини, що прилетіла щоб щебетати нам про радість та життя людини, що не знає гніту... Чернівці, 3.XI.1940. Ольга Кобилянська» [1].

Вміщуючи низку таких документів, редакція в своїй передовій статті обіцяє продовжити таке починання, адже «Буковина дуже багата на невідомі літературні документи».

Друга. Публікації про знакові постаті, пам'ятні місця краю, музеї, творчі колективи, з яких можна сформувати «золотий фонд» літературно-мистецької буковиніани. Це зокрема розвідка Е. Панчука «Леся Українка і Кобилянська», Ю. Гордійчука «Юрій Федькович у буденному житті», поема Г. Брежньова «Повість про Лук'яна Кобилицю», інсценізація В. Бабляка повісті О. Кобилянської «У неділю рано зілля копала».

Можна виокремити побудовані на фактологічному матеріалі нариси, які готувалися до двотомника «Визначні місця Буковини», який через війну так і не побачив світ: «Театр звільненої Буковини» В. Царинника, «Чернівецький краєзнавчий музей» Л. Чебреця, «Державна хорова капела “Буковина”» Я. Мінко.

Цінним і багатообіцяючим мав бути розділ «Культурно-мистецька хроніка». У другому числі він був презентований дивовижною добіркою непроминальних фактів, долю яких варто було б простежити в наші дні. От хоча б такий:

«Бібліотека обласної філармонії збагатилася цікавими творами. Серед архівних рукописів знайдено третій акт опери “Зачарований

принц», написаний 1874 року в Чернівцях чеським професором і композитором Адольбертом Грджімале. Як відомо, професор в 70-х роках минулого століття був директором Чернівецької філармонії, а потім професором Одеської консерваторії. Придбано також першу партитуру Вагнера в цікавих композиціях першого видання німецького композитора Баха. Найціннішим придбанням філармонії треба вважати книгу, видану в Венеції 1721 року. В ній вміщено вірші, написані Жираломом, Осканіо Джустінані і музику для них венеціанського патриція Бенедікто Марчелло. Книга добре збереглася і являє собою велику цінність для історії музики» [8].

Другий випуск відмітний тим, що тут уміщено низку рідкісних мальованих портретів та світлин. Зокрема, О. Кобилянської; артиста-малюра Пантелеймона Видинівського, який в особливому національному колориті ілюстрував свого часу книги «Розбійник Кармелюк», «Син Гетьмана»; світлини: перших акторів українського драмтеатру та сцени із перших його прем'єр, першого складу державної хорової капели «Буковина», головних чернівецьких майданів тієї пори; маловідоме полотно художника С. Шехтера «Буковинські хлоп'ята», фотокадри з фільму Ю. Солнцевої «Буковина – земля українська».

Альманах «Вільна Буковина» припинив існування на третьому випуску в 1945 році.

«Буковинський Кобзар»

Одноразовий тематичний випуск, присвячений ювілейній даті народження Юрія Федьковича. Вийшов у світ у серпні 1944 р. Обсяг – 104 с., наклад – 2000 пр.

Історія побутування цього видання є чи не найбільш драматичною з усіх, що виходили упродовж 40–50-х років ХХ століття на Буковині під егідою нової для краю влади.

Відтоді у відкритій пресі чи науковій літературі про «Буковинський Кобзар» не було сказано жодного слова – ні позитивного, ні критичного. Діяло своєрідне негласне табу. Більше того, інформація про наявність збереженого на Буковині єдиного примірника не з'являлася ніде у відкритих каталогах за останні тридцять літ української незалежності. Рідкісне явище в пострадянському бібліографуванні.

Виникає питання: чому?

Але про це – за порядком викладу несподівано віднайдених фактів.

Типологічну характеристику видання подано в підзаголовку на титульній сторінці: «Альманах, присвячений 110-м роковинам з дня народження великого українського поета Юрія Федьковича». Відкривається кольоровим портретом Ю. Федьковича в незмінному національному одязі.

Редколегія: І. Зеленюк, Й. Лучицький, Л. Терещенко, П. Каніболюцький, О. Крицевий, Г. Мізюн, А. Ященко.

Структурно складається з трьох частин: поезії Федьковича, його оповідання за 1859–1887 роки та розвідки про життя і творчість.

Щодо третього розділу альманаху, то варто привернути увагу сучасного читача до нарисів І. Василяшка «Федькович – редактор “Буковини”» та О. Маковея «Рідні сторони Федьковича».

Також тут уміщені вірші А. Малишка, П. Тичини та В. Петльованого про Федьковича. З джерельних матеріалів – текст некролога на смерть письменника, що був уміщений у редакovanій ним газеті «Буковина» від 30 грудня 1887 року.

Тепер відомо, чому ідеологи радянської влади в семи новопрієднаних упродовж 1939, 1940 та 1945 років до складу радянської України областях відразу взяли за архіви. Для документів і віддрукованих раніше видань, які, на їхню думку, були або небажаними, або шкідливими для загалу, вони придумали назву одного з архівних підрозділів – «спецфонд». Туди, в такі собі своєрідні книжкові концентраки, вони й відправляли на зберігання в одиничних примірниках усі вилучені видання. Туди потрапляли і видання, шкідливість яких виявляла влада.

«Буковинський Кобзар» комуно-більшовицькі ідеологи відправили до категорії негодних. Шкідливість для радянського читача влада виявила вже після того, як альманах було віддруковано з її ж дозволу.

Спеціального документа про цю заборону віднайти досі не вдалося. Причина також відома: такі документи часто знищували.

За час праці в Чернівецькому обласному архіві час від часу натрапляв на списки вилучених видань. Але після запиту на видачу самих документів з'ясувалося, що за тими посиланнями реальні справи зазвичай не знаходяться – вони свого часу були завбачливо

вилучені і, певне, знищені. Один із яскравих прикладів – засекречені документи із засідання бюро обкому партії від 13 березня 1941 року з питання під грифом «таємно» «*Про вилучення політично шкідливої літератури*». Цікаво, що сам текст постанови в архіві є, а ось додаток до неї (сам список) у цій архівній теці колишнього обкому партії відсутній [12].

З практики діяльності архівів радянської доби відомо, що інформація про вилучувані новою владою видання знімалася із загальнодоступних каталогів. Тому й зрозуміло, чому позиція про «Буковинського Кобзаря» відсутня в усіх каталогах головної чернівецької книгозбірні – обласної універсальної наукової бібліотеки ім. М. Івасюка. Отож дослідники вже не одного покоління певне й не підозрювали про наявність такого видання.

Автор цих рядків вийшов на пошук цього альманаху цілковито випадково – через принагідну пригадку про нього в одному з документів архіву «Радянської Буковини» – довідці редактора газети А. Терещенка про роботу ввіреної йому газети та створеного при ній видавництва в перші місяці після визволення Чернівців від німецьких окупантів. Там зазначено, що незабаром має побачити світ альманах із нагоди 110-річчя від дня народження Ю. Федьковича «Буковинський Кобзар» [7].

Однозначний висновок щодо заборони цього альманаху роблю на підставі двох аргументів.

Перший. На титульній сторінці – штампелі колишнього обласного Головліту: «Проверено». Їх два: за 1949 і за 1988 роки. Російсько-радянська цензурна практика перевірок таких підозрілих видань була зазвичай раз на десять років. Що перевіряли? Чи нічого не вирвано, не залишено поміток на полях. А за «Листом пользователя» виявляли, хто з дослідників і з якою метою добивався дозволу на видачу цього примірника.

Другий. Кількість примірників видання, які потрапляли у спецфонди, дорівнювала одиниці. Якщо було більше, зайві знищували. Той факт, що цей альманах упродовж тривалого пошуку вдалося віднайти лише в одному місці на Буковині – в науковій бібліотеці Чернівецького національного університету ім. Ю. Федьковича (немає в обласному архіві, немає в обласній науковій універсальній бібліотеці), не залишає сумніву, що це видання радянської влади було «крамольне».

Виникає питання про «крамолу»: де саме міститься вона в цьому виданні?

Гадаю, йдеться про дві публікації:

– передмова до альманаху «Наш Федькович»;

– рішення вченої ради місцевого університету щодо увічнення імені Федьковича.

Перша публікація – програмна передмова Івана Зеленюка, яка відкриває ювілейний випуск.

Навіть із висоти нинішнього дня текст цей сприймається як дуже проукраїнський. Тут дві принципові особливості.

1. На дві сторінки не знайти жодного слова, які на ту пору були обов'язковими в подібних текстах. А саме: про радянську батьківщину СРСР, мудрого Сталіна, керівну роль більшовицької партії і вдячність буковинців старшому братові-росіянинові за визволення. Тепер можна ствердити, що то був або свідомий, або необачний, недалекоглядний щодо кон'юнктури тогочасного політичного моменту крок.

2. У цьому невеликому за обсягом тексті (всього на дві сторінки) трапляється низка промовистих фраз, які пізніше в усій радянській пресі не будуть уживані: про національне відродження, національні особливості українців; осібність української історії; захист української мови як порятунку українського в Україні; благоговійність перед «будителями духу нації», національної пам'яті українців. Саме таким постає з цієї статті Юрій Федькович. І саме в такій інтерпретації цю особистість пізніше радянська пропаганда більше не толерувала.

Деталізую цю особливість короткими витинками з тексту цієї вступної статті альманаху:

– *«Федькович був першим народним письменником Буковини, який вказав буковинському народові шлях до боротьби з ворогами до об'єднання з українським народом» (за радянськими ідеологемами – з російським народом. – М. Т.);*

– *«свої погляди й ідеали про те, що народ повинен одержати свободу і будувати своє світле майбутнє, про те, щоб гуцул-буковинець воз'єднався зі своїм братом українцем, Федькович проніс крізь військові роки знуцання над ним»;*

– *«значимість творчості Федьковича в національному відродженні Буковини»;*

– «в єднанні народу і поета, пісні і зброї, волі і бажань народу з наукою і технікою, з прогресом і цивілізацією – сила і могутність нашого часу»;

– «гуцули зберегли всі ознаки загальноукраїнського національного життя»;

– «живуча традиція від Галицько-Волинського князівства»;

– «ніжна, войовнича і дзвінка гуцульська “Коломийка”, яку підхопив і все життя захищав Федькович»;

– «роль Драгоманова в запрошенні Федьковича до Львова і 1876 р. видання в Києві його повістей» (прізвище Драгоманова було для радянців в опалі, і про нього у відкритій пресі стали згадувати ненадовго, лиш в епоху хрущовської відлиги, коли вийшов упорядкований київським професором В. Яременком двотомник драгоманівських праць, згодом також заборонений владою. – М. Т.);

– «хай ці дні ювілею великого, вірного сина України нагадають нам про безстрашність нашого народу і його синів» [3].

Сенсаційне в цій дивній історії не стільки про зміст фраз, на правду дуже сміливих як для тієї доби, скільки про особу автора тексту «Наш Федькович» І. Зеленюка – тодішнього... першого секретаря Чернівецького обкому партії.

Зрозуміло, що статтями таких посадовців у ті часи відкривалися всі подібні збірники. Як зрозуміло й те, що тексти для них писали наближені журналісти чи письменники. Загадкою в цій ситуації є мотиви партійного працівника такого рівня написати власноруч чи підписатися під уже кимось підготовленим текстом.

Тут можливі два припущення: або товариш Зеленюк на правду мав щиру, не зіпсовану ще владою душу українця (а таких у більшовицькій партії, які на початках їй сліпо вірили і служили нібито правильним ідеалам, було немало, або, підписуючи, не надав особливого значення, як такі фрази можуть бути інтерпретовані високооплачуваними контролерами чистоти марксистсько-ленінської ідеології.

Найімовірніше, право на існування має перше припущення.

У тодішнього першого секретаря обкому партії була і щира українська душа, і бездоганна репутація, і генетичні посили. Родом із багатодітної бідної сільської родини на Поділлі, змалку цікавився історією, закінчив педагогічний технікум, 1925 року вступив до комсомолу, встиг попрацювати в своєму Вінницькому краї на посадах

секретаря райкому комсомолу і партії. З перших днів війни – на фронті, зустрічався там із І. Грушецьким, М. Хрущовим, Л. Брежневим, бо був батальйонним комісаром. Став першим секретарем Чернівецького обкому партії у березні 1944 року, відразу після того, як його попередника І. Грушецького перевели на роботу до Києва. Працював на цій посаді до 14 листопада 1946 року.

Цілком очевидно й те, що про зміст альманаху на пошану Федьковича з нетиповою передмовою першого секретаря стало відомо ідеологам Кремля не відразу.

Випуск цей ще мали помітити всюдисущі представники відповідних карально-контролюючих органів та просигналізувати про свою пильність. Помітили. І вирішили не надавати цьому випадку широкого розголосу. Альманах незабаром тихо сховали в спецфонди, а самого Зеленюка так же тихо... убрали з обкому. Його, як історика, перевели до Кам'янець-Подільського вчительського інституту. Наказ про призначення І. Зеленюка на посаду директора цього інституту – від січня 1947 року – підписував тодішній міністр освіти Української РСР Павло Тичина, з яким Зеленюк був віддавна у дружніх стосунках.

Цікаво, що Іван Зеленюк пізніше став ректором цього інституту і на цій посаді працював цілих 20 років. Із ним пов'язана низка добрих справ у науковому та освітньому поступі цього навчального закладу. Про заслуги Івана Зеленюка як історика та просвітянина детально написав кам'янець-подільський дослідник А. Філінюк [15].

Можна з упевненістю сказати, що коли б ректор Зеленюк дожив до пори української незалежності, він усім серцем прийняв би ідею повернення цьому закладу статусу першого українського університету, створеного українською владою і керованого першим ректором – видатним українцем Іваном Огієнком, колишнім міністром освіти УНР. Однак по його смерті до керма цим вишем прийшов клан Копилових – батька і сина (обидва – доктори історичних наук), які доклали немало зусиль, щоб скомпрометувати і самого Огієнка, і його українознавчу роботу. Але то вже інша історія. І вона вже оприлюднена в національному інформаційному просторі.

Та повертаємося до альманаху «Буковинський Кобзар».

Ще одна «крамольна» публікація в цьому виданні – постанова загальних зборів колективу університету *«Про клопотання перед*

урядом про присвоєння імені Федьковича Чернівецькому Державному Університетові».

Ось її повний виклад:

«У зв'язку з 110-річчям з дня народження великого українського поета, драматурга і громадсько-політичного діяча, першого зачинателя української літератури на Буковині, творця прекрасних поезій і повістей та історичних драм “Довбуш”, “Богдан Хмельницький”, великого діяча в справі національно-культурного відродження народу Буковини, людини-борця, яка всіляко допомагала заснуванню університету, просить Уряд Української Радянської Соціалістичної Республіки:

1. Присвоїти ім'я Юрія Федьковича Чернівецькому державному університетові.

2. Встановити три стипендії імені Б. Федьковича для ЧНУ та дві – для Чернівецького учительського інституту.

За дорученням зборів – ректор ЧНУ П. Каніболоцький» [13].

Із цієї постанови стає очевидним, що загальні збори професорсько-викладацького, адміністративно-технічного персоналу ЧНУ та студентів проходили «разом із представниками партійних, радянських, комсомольських організацій міста Чернівець». Отож це був і загальнообласний захід водночас.

Беззаперечним є факт, що поява такої ініціативи та втілення її в цьому документі могла бути можливою за погодженням із владою області та її однозгідною підтримкою. На ту пору найвищою посадовою особою в області був Іван Зеленюк. Будучи захопленим високим житейським чином Юрія Федьковича, перебуваючи в полоні його національно свідомої аурі, цей партійний діяч зробив те, на що здатен був у ту непросту пору далеко не кожен його колега такого рівня. Бо мав від народження ментальність не малороса з його принизливими рисами сало- та вареникоїда, не хохла з боязливим огляданням та улесливим прислужництвом, а справжнього українця.

Інша річ, яка перспектива щодо позитивного розв'язання чекала на цю ініціативу?

Однозначно сумна. Документу не дали ходу далі Києва.

Сучасним буковинцям добре відома друга спроба вченої ради університету клопотати за це питання в часи коротко-обнайдійливої, ініційованої М. Горбачовим пори перестройки і гласності

всередині 80-х років ХХ століття. Оформлене в установленому порядку звернення було надіслане до Києва.

Тоді Київ був ніби не проти, але рішуче «ні» сказала стабільно бундючна, хоча вже слабіюча Москва. І є цілковитою неправдою, що, мовляв, головним аргументом того «ні» були озвучені любителями сенсаційних викриттів факти про особисте життя Федьковича, про якусь нестандартність у цім питанні. У такий спосіб, як відомо, компрометувалися лютим ворогом українства О. Бузиною (вже покійним) та іншими щедро оплачуваними Московією поплічниками «руського міра» біографії знакових постатей української нації Тараса Шевченка, Лесі Українки, Ольги Кобилянської.

Тут справа в іншому. Звісно, блюстителям непорушного лєнінського принципу партійності літератури із числа високопосадових ідеологічних працівників Києва і Чернівців були відомі не друковані за радянської пори твори Федьковича, в яких прямо звучать антиросійські, а отже, й антирадянські мотиви. Про «*москву прелюкаву*», про «*москву як матір усіх лих*», про москву як «*неситу крови пророків і святих*», а також і про тих наших національно обмежених земляків – хохлів-малоросів, хто, «*як та свиня / у москалі конче преться, / бо там карбованці бриня*».

Пряміше і голосніше висловився Юрій Федькович про руйнівну загрозу змосковлення українців, про хронічні погрози «старшого брата» застосувати «кривавий кнут» ще 1886 року:

*Москалисько як вовчисько
Лунає очима
І з кривавим своїм кнутом
Грозить за плечима.
(Вірш «Вже двадцять рік»).*

Звідси пояснення: чому саме такі твори стабільно не потрапляли до попередніх видань, здійснюваних, скажімо, офіційною академічною інституцією, якою є Інститут літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України. Про цю частину поскрибованої радянщиною спадщини великого українця читач отримав змогу довідатися уже в новітні часи завдяки зусиллям чернівецьких дослідників Б. Мельничука, Л. Ковалець та директорки видавництва «Буковина» Л. Черняк. Ці зусилля 2022 року втілилися вже в п'ятий том повного зібрання творів Ю. Федьковича.

І ще одна важлива змістова домінанта цієї частини тексту. Про Федьковича без купюр і обмежень. Про Федьковича як борця за українську правду, українську мову й українську душу. Про Федьковича як подвижника українського відродження загальнонаціонального масштабу, зрештою як предтечу формування ідеї державотворення. Про Федьковича як обвинувачувача політики змозковлення українців.

Саме під таким кутом зору не могли і не мали права писати про цю особистість українські дослідники радянської і навіть пострадянської доби. Але саме ці акценти активніше стали посилювати українознавці західної еміграції в часи Другої світової війни та після неї.

Приверну увагу сучасного читача до цитати, взятої з підшивки фактично невідомої в Україні *газети «Батьківщина»*. Цю газету творили впродовж 1945–1947 років колишні вояки Першої дивізії Української національної армії, будучи інтернованими британцями в таборі для військовополонених «Ріміні». Про значення Федьковича не лише для Буковини, а й всієї України ця газета писала так:

«Він першим заговорив простою народньою мовою в той час, коли там чимраз більше втискалася румунська та німецька культура, на східноукраїнських землях бере перевагу російська мова, а в Галичині процвітає москвофільство. Своїми сильними акордами він звернув не лише буковинський, але увесь український народ із хибної дороги та вказав йому новий шлях, яким опісля пішли інші письменники... Грядучому поколінню він полишив глибоку віру у власні сили, у безмежні скарби рідної землі, в чародійну силу карпатських гір, а на сторожі поставив “Короля Гуцула”, який кличе до українського народу: “Не журися, руський роде / Коли встану, то вже встану / І – поборю, о, поборю, Руську долно ту погану!”» [14].

Цей автор посилається на ще одне авторитетне джерело, яке не може обійти нині об’єктивний дослідник життя і творчості Юрія Федьковича, – розвідку В. Купченка «Осип Юрій Федькович» в «Календарі» за 1942 рік одного з найстаріших українських часописів Північної Америки – канадського «Українського Голосу» [10].

Тут чимало цілковито нових посилів про Федьковича як людину, яка розвіяла «хмари національної несвідомости» і яка «віддала всі свої сили весь свій труд для відродження свого народу»,

про його працю над національним піднесенням буковинців, про засудження ним галицьких письменників, які старалися писати по-російському, тощо.

Дивним чином ці думки виявилися суголосними з передмовою І. Зеленюка в «Буковинському Кобзарі» (1944). І це також могла бути причина заборони альманаху та багаторічного офіційного табу на будь-які інші спроби інтерпретувати Федьковича поза офіційно дозволені межі.

Справедливості ради варто зазначити, що із сучасних федьковичезнавців неодноразові спроби вивести Юрія Федьковича за межі нав'язаної радянщиною ідеологеми про нього як лише «видатного українського вченого-демократа і громадського діяча... , який у поетичних і прозових творах змальовував тяжку долю гуцулів» [5], робила чернівецька дослідниця Лідія Ковалець. Друге видання витримала впорядкована нею збірка повного корпусу мемуарних текстів про Юрія Федьковича [17]. А монографія про історію розвитку творчої індивідуальності самородка з Буковини – будителя нації є свіжим кроком сучасного федьковичезнавства [6].

Залишається лише пошкодувати, що осмислити місце і значення «крамольного» альманаху «Буковинський Кобзар» у перечитанні й переорієнтації дослідницьких пріоритетів у цьому напрямі гуманітарної науки руки в дослідниці так і не дійшли. Згадки про цей альманах у монографії таки немає.

«Сонце над Карпатами»

Одноразове тематичне видання, приурочене п'ятій річниці возз'єднання Буковини з Українською РСР. Вийшло в світ у червні 1945 року. Наклад – 5 тисяч примірників.

З появою цього видання влада на Буковині ніби прагнула ствердити традицію: з нагоди особливо важливої для новітньої історії області дати випускати яскраве за оформленням і змістом видання журнального типу.

Цього разу на додачу до третього випуску альманаху «Вільна Буковина» майже одночасно з'являється ще одна незвична новинка – видання журнального типу «Сонце над Карпатами». Офіційно його іменували громадсько-політичним та художньо-літературним збірником. А подія, з нагоди якої він з'явився, – п'ятиріччя возз'єднання.

Художнє оформлення і верстка були виконані за зразком попередніх альманахів. Майже однакова й редколегія: від обкому партії – секретар з ідеології і пропаганди Й. Лучицький, від редакції – новий редактор «Радянської Буковини» А. Яценко (він же і відповідальний редактор збірника), від місцевих письменників – О. Крицевий та Г. Мізюн, від журналістів – Ф. Корецький.

Подібною з попередніми двома виданнями є і структура.

Варто звернути увагу на передову статтю (вона без підпису) «*Знаменне п'ятиріччя*». Чого вартує, скажімо, абзац, у якому чітко підкреслюється, що для кожного народу найсвятішим і найдорожчим є його рідна мова, звичаї, культу. Те, як подана, обґрунтована й розвинута ця думка, не викликає сумніву, що текст міг написати справжній український патріот, який щиро вірив, що за нової влади справжнє національно-духовне відродження Буковини таки відбудеться:

«Поневолення українського населення було не лише політично-економічним, але і національно-духовним. Найбільшої “спритності” досягли в цьому румуно-боярські загарбники. Все, що є в народі найдорожчого, святого, – його рідна мова, звичаї, культу, – румунські окупанти намагалися вирвати з душі буковинця з корінням, подавити, знищити найменші проіви національних почуттів. Щоб виправдати свої загарбницькі дії, горе-політики з міністерств освіти з шкіри лізли, доводячи, що населення Буковини – це не українці, а українізовані румуни, а тому, мовляв і землі ці споконвіків належать Румунії. З майстерністю циркових блазнів фабрикували вони всілякі фальшивки, аби приховати подалі від народу справжню істину» [4].

Мине небагато часу, й таке публічне тлумачення історії українського народу радянські цензори визнають як ідеологічно шкідливе, як буржуазно-націоналістичне. Їхні автори знову будуть піддаватися обструкції, а редакторів, які таке допустили до друку, знову каратимуть, як це було в 30-х роках ХХ ст.

Безіменний автор цього тексту, певне, і не здогадувався, яким пророчим і актуальним стане оце написане ним у 1945-му на початку 2022 року: колишня «братня» росія, яку так запопадливо виспівувала й обожнювала вся Україна, пішла повномасштабною війною на свою «молодшу сестру» з єдиною метою – денацифікувати її, тобто позбавити національного ества цілого українського народу, знищити найсвятіше для нього – мову, звичаї, віру.

У цьому тексті варто лиш замінити одне слово – «румунський» на «російський», і все інше буде правдою.

Цікаво, що розділ «З минулого Буковини» презентує статтю того ж таки першого секретаря обкому партії, історика за фахом, І. Зеленюка, що так захопливо писав про національне єство Федьковича як символ для кожного буковинця в попередньому альманасі. Тут він виступає зі статтею «Як румунські загарбники румунізували населення Буковини». Усі інші автори цього розділу – національні світочі українців зі своїми програмними творами: Юрій Федькович, Леся Українка, Осип Маковей, Сидір Воробкевич.

Літературно-художній розділ представлений творами і відомими іменами столичних майстрів слова (В. Сосюра, П. Тичина) і буковинськими письменниками-початківцями (Григорій Мізюн, Федір Корецький, Віра Григоренко).

Продовжено започатковану у «Вільній Буковині» практику першодруків творів Ольги Кобилянської. У цьому випуску «Сонця над Карпатами» – особливо сильна за своїм антивоєнним спрямуванням новела «Туга».

Гостроактуальний натепер сюжет. Буковинський селянин Микита Білий, що перебував в австро-угорській армії, почав перекопуватися, що війна 1914–1918 років не є справедливою і що він не повинен стріляти в таких самих селян у шинелях, як і він. Особлива туга у нього за родиною, бо на Буковині він залишив дружину, матір, дітей. Герой новели хоче звільнитися від страхіть війни, скинути хоч на деякий час військовий одяг і прийти до рідної оселі. І він це робить, але потрапляє до рук жандармів, його судить військово-польовий суд.

Ще одна підтримка починання з альманаху «Вільна Буковина» – продовження життя нової започаткованої там рубрики «Культурно-мистецька хроніка». Сьогодні за її матеріалами можна відтворити призабуті сторінки з історії Буковини непростих 40-х років ХХ ст. Оживимо під цим кутом зору найбільш знакові події 1945 року:

– після успішного закінчення зимового сезону 1945 року Чернівцький музично-драматичний театр виїхав на гастролі до Києва. Театр показав столичним глядачам свої кращі вистави, створені за час перебування на Буковині: «Чому не гаснуть зорі» О. Копиленка, «Мачуха» Оноре де Бальзака, «Платон Кречет» О. Корнійчука, «Зустріч у темряві» Ф. Кнорре. Гастрольна подорож тривала місяць;

– у Чернівцях вирішили створити літературний музей Ю. Федьковича;

– у гірському районі Буковини Путилові почала виходити районна газета «Зоря Карпат»;

– помітно зростання попиту на вироби вижницьких вишивальниць, що об'єдналися в промислову артіль [9, с. 113].

Утім, за матеріалами цієї рубрики можемо простежити й витоки тривожних приморозків майбутньої гуманітарної політики радянського уряду на Буковині. Йшлося про те, як непомітно, але послідовно нова влада нав'язувала в селах усе, що стосувалося російської мови, культури, літератури. Іншими словами, влада почала привчати буковинців не лише до російськомовлення, а й російськомислення.

Звернімо увагу на ці повідомлення. Вони подаються безневинно, на хвилі піднесення нового, незнаного, перспективного, яке нібито відразу легко, як природну річ, вже сприймають і в буковинських селах:

– в селі Раранча Садгірського району на літературному гуртку, яким керує вчитель Малинчук, селяни слухають лекції з історії російської літератури; недавно відбулося обговорення книги письменника Леонова (автора хрестоматійного відомого «Русского леса». – М. Т.) «Взятие Великошумска»;

– кращою в Кіцманському районі вважається читальня при клубі села Кліводи. Там влаштовуються голосні читання літературних творів. Велике враження на селян справила книга Бориса Горбатова «Непокоренные» [9].

«Радянська Буковина»

Заснований альманах 1954 року. Виходив у світ щорічно, за винятком 1955 року, до 1960 року включно. Усього – сім випусків.

Після дев'яти років перерви традиція буковинського альманахотворення була відновлена. 1954 року з випускними відомостями Ужгород-Чернівці побачив світ новий альманах «Радянська Буковина».

З усіх чотирьох літературно-художніх альманахів повоєнного періоду цей виявився найбільш довговічним. Якщо випуски «Буковинського Кобзаря» та «Сонця над Карпатами» були одиничними, а «Вільної Буковини» вийшло лише три числа, то «Радянської Буковини» – сім.

Статус видання: літературний альманах Чернівецького обласного літературного об'єднання, з 1956 року – громадсько-політичний

та літературно-художній альманах Чернівецького літературно-го об'єднання, від 1960 року – Чернівецька обласна філія Спілки письменників України.

Наклади видання коливалися, але з роками – у бік зростання: від трьох тисяч у 1954–1956 роках до восьми тисяч у 1958–1960 роках.

Щодо обсягів – цей показник не був усталеним: перший випуск мав 92 с., другий – 192 с.; «найтовстіший» вийшов у 1958 році – 276 с.; далі обсяг зменшувався: у 1957 році – 236 с. і у 1960 році – 212 с.

Принцип формування редколегії залишився тим самим: стало від влади – секретар обкому партії (перший або той, хто відав ідеологією), два-три представники від письменників і науковців, інші, які й організували редакційно-видавничий процес, – від газети «Радянська Буковина». Відповідальним редактором альманаху був, за винятком 1960 року, чинний редактор «Радянської Буковини».

Ще одна особливість цього альманаху: майже кожен випуск присвячувався якійсь знаковій для історії Буковини даті:

1954 р. – 300-річчю возз'єднання українського народу з російським;

1956 р. – 100-річчю Івана Франка;

1958 р. – 40-річчю Ленінського комсомолу;

1959 р. – 20-річчю возз'єднання західноукраїнських земель із радянською Україною;

1960 р. – 20-річчю возз'єднання Буковини з Україною.

Відповідно до цих дат формувалася і тематика випусків та змістове наповнення матеріалів.

Як і в випадках із вище проаналізованими альманахами, «Радянська Буковина» також фактично залишається й до сьогодні не прочитаною навіть фахівцями-філологами. Не кажу вже про те, що тут доволі поживи історикам, політологам, журналістам. І це незважаючи на довший час існування і доступність підшивок у більшості бібліотек (жодне її число не потрапляло до спецфондів).

Зміст

Із рясних добірок віршів, які стабільно вміщувалися упродовж усіх років його існування, ось ця строфа може без перебільшення слугувати своєрідним епіграфом головного тематичного спрямування цього видання:

Слава тобі, Москва рідна, від роду до роду

За все те, що ти зробила нашому народу!

Це – цитата з вірша «Пісня про дружбу» Параски Амбросій, яким відкривався перший випуск 1954 року. Він, як відомо, присвячений 300-річчю возз'єднання України з Росією.

Збірник починається циклом віршів «культової» на той час народної поетеси Параски Амбросій (с. 3–4). Сьогодні такі твори сприймаються не інакше як політичні агітки, в яких часто повторюються слова-символи, слова-штампи тієї доби. Це своєрідні маркери тодішньої радянської ідеології, вдягнені в поетичну форму обраних владою авторів. Саме та влада, пильно стежачи за змістом їхніх творів, винагороджуючи їх у різний спосіб, уповноважила таких авторів від імені «трудожущих» проголошувати потрібні режиму гасла, лозунги.

Починається ця добірка віршем «Радій, Буковино!»:

*Радій, Буковино моя чарівна
Ти щастям сяєш, мов зірка ясна
Радянська країна тебе обняла
Та в квіти, мов рідную доньку вдягла.
Настала свобода, розквітла земля
Засяяло сонце з Москви – із Кремля,
Немає неволі, не бути журбі
Не бути в кайданах, мій краю, тобі.*

Така ж і «Пісня про дружбу». Вона про те, як «з Московією Україна єдналась навіки», як ці народи зустрілись, поріднилились, «стали гарно жити, від ворогів свою землю спільно боронити». Авторка закликає Богдана Хмельницького встати, подивитись, порадуватись. Чому радіти? Тому, «як міцніє наша дружба з руськими братами».

Ще про вірш «Вийду я на гору».

Там, на горі, авторка вже не пізнає свого сивого Прута та околиць. Навколо їй увижається не старовинне місто Чернівці на семи пагорбах з рідними пейзажами, а те, як сяють «рубінові зорі Кремля», як «розквітає радянська земля». І їй, на тій горі біля Цецина, хочеться співати пісню... «про столицю дружби – про мою Москву». Бо цю її пісню неодмінно підхоплюють, на думку авторки, наспражено, різними мовами – і росіянин, і грузин, і білорус, і всі, кому випало щастя жити в дружній братній сім'ї і «невпинно множити успіхи свої».

Цікаво, якби була живою авторка, як би вона тепер прокоментувала свої вірші?

Можна без перебільшення ствердити, що саме з 1954 року в інформаційному просторі Буковини вище означена риторика стає провідною в творчості. Молоді поети і письменники, уважно стежачи на періодикою, внутрішньо налаштовують себе на створення власних програмних творів «на злобу дня». Бо це те, що чекає від мистців слова влада, такому всюди відкриватиметься відразу «зелене світло» для оприлюднення. І суть не в прізвищах поетів, багато з яких ставали потім відомими, отримували за свої твори високі премії і державні нагороди. Суть у так званому суспільному (радше – партійному) запиті на саме таке самовираження таланту.

Так з'являється вірш «Російському солдатові», який «з бойовим знаменом у руці... нам щастя приніс в Чернівці». Дарма, що цим признанням зневажалися сотні тисяч таких же бійців у червонозоряних кашкетах, які були родом зі східних областей України. Але посила був саме на адресу того, хто прийшов із-за Курська-Воронежа.

А ось «Перша допомога». І знову чомусь – від російського лікаря. Фабула до примітивізму проста й надумана. Син простої буковинки при падінні зламав руку. Російський солдат, який щойно прийшов з-за Дністра, певне військовий лікар, швидко надав допомогу. Мати стривожено запитала «чим за ліки я вам заплачу?». Відповів, звісно ж, мовою великого Пушкіна, влучною поетичною фразою українського поета-пісняря:

*А солдат в халаті як обнови,
Руку обвиваючи бинтом
Відповів на соковитій мові:
«Мы за помощь денег не берем!»*

А це приклад того, як поетичними рядками здібних авторів у рядового читача формувалася суто проросійська ментальність, своєрідна формула самоідентифікації зденационалізованого «Івана-перекотиполя» – незалежно від того, де він народився. Пізніше ця формула втілиться в популярній пісні 70-х років ХХ ст., яку співала вся тодішня Україна: «Мой адрес – не дом и не улица / Мой адрес – Советский Союз».

Для буковинського читача вже формувалася така ідеологема одного популярного буковинського поета у кількох строфах під назвою

«Родина» (тут значення цього слова не як велика сім'я, а як нова для буковинців «Батьківщина»).

Головна сюжетна інтрига будується довкола двох знакових у буковинській хаті сакральних предметів: ікони, що передавалася новому главі дворища споконвіків, та нового радіоприймача, що вже продавався повсюдно у сільмагах. За сюжетом, батько й дід ліричного героя багато літ у безпросвітності били поклони перед іконами, вимолюючи у всевишнього кращої долі своїм дітям. Аж ось після 28 червня 1940 року батько на радість сина приніс із сільмагу радіоприймач. Батько без сум'яття совісті перед пам'яттю своїх предків зняв з гвіздка «святу» ікону, через яку «святитель неба» намарне слухав моління мешканців цієї хати, і привісив там нову річ, з якої враз полинув у хату голос «Родіни». І голос цей зазвучав, неначе «ласкавий спів матері». Відтоді в цій хаті дні побігли по-іншому:

*І сім'я щодня охоче
Теплі слухає слова
Поки аж «Спокойной ночи»
Не промовить нам Москва.*

Не обійшлося без російських братів та їхньої безкорисливої допомоги «забитим доти гуцулам» і в художній картинці, яку автор змалював із чернівецької фабрики «Скороход». Тут випускають тепер для «звільнених навік від кабали» гуцулів нове модне – замість подертих постолів (вірш «На фабриці «Скороход»):

*З Ленінграда отоді в Карпати
Надіслали нам брати – взуття
Перші туфлі... як не пам'ятати, –
Вами ж путь почав в нове життя!*

Ось ще одна поетична добірка, виконана в стилі буковинських коломийок.

У вірші Івана Кутеня «Зустріч» ідеться про те, як *Ішли радянські воїни / Ішли до Хотина / Та й зустріла в полі їх / Дівчина одна*. Дівчина, звісно, бідна, але вродлива й допитлива. Хлопці бойові з москви обступили, зачаровані її красою. Вона подарувала кожному польові квіти й щиро спитала, що таке москва і чи їй колись доведеться там побувати.

Розв'язка історії – в останній строфі: через рік дівчина побувала в москві у складі передовиків перших колгоспів на Буковині,

на вже достатньо розкрученій у буковинській пресі ВДНГ. Вона щаслива, усміхнена іде полями над Дністром, і в неї на грудях красується Зірка героя...

Теза про неоціненний вплив росіян у визволенні Буковини, у становленні тут нового життя посилюється не лише в художніх творах, а й у наукових текстах. У цьому легко пересвідчитися, коли ознайомитися зі статтею А. Куліш «Федькович і російська література» (розділ «Публіцистика» випуску альманаху за 1954 рік). Складається враження, що упорядники цього випуску мали за вказівку чи обов'язок дезавувувати національні чесноти Юрія Федьковича з попереднього «крамольного» альманаху. Виявляється, що поет і громадський діяч вже не будитель національного відродження краю, а поборник дружби з російським народом. Бо дослідник десь «викопає» з біографії великого земляка, що на нього сильно вплинули і російські демократи, і велика російська література. До речі, теза про вплив цієї літератури на буковинських літераторів стає просто масованою. Вона стосувалася і Ольги Кобилянської, і Осипа Маковея, і навіть Сидора Воробкевича.

У цьому альманасі ще одне нововведення для орієнтира місцевим письменникам: уперше з'являються твори російською мовою. Програмний у добірці невідомого нині Йосифа Курлата вірш «18 января 1954 года». Тут і «Концерт пограничников» А. Дробовича, і «Лесник» Л. Кондрашенка. Так поступово впроваджується ще один «25-й кадр» у свідомість буковинців – про так звану природну українсько-російську двомовність. У наступних випусках цього літературного видання така практика стала звичною.

На догоду дня починають друкуватися п'єси-одноденки. Такою виглядає першопублікація драми Зиновія Прокопенка «Ярослава», що зайняла за обсягом добру третину випуску. Лиш перелік головних героїв вказує на тему героїчних трудових буднів, якої вимагала від мистців влада. Ярослава – секретар партбюро текстильної фабрики, Стефан – помічник майстра ткацького цеху, її чоловік, Оксана, студентка, – їхня донька, Андрій Ковальов – директор фабрики, техсекретарка, робітники, молодь.

Було б неправильно стверджувати, що зміст альманаху «Радянська Буковина» такий увесь. Традиційно в радянську пору кожний випуск збірного видання, окрім заздравних розділів на догоду політичному моменту дня, містив низку матеріалів без ідеологічного присмаку.

З'являються першодруки зовсім незнаних доти архівних документів. Так, у випуску за 1958 рік оприлюднено низку документів з історії молодіжного руху на Буковині. Їх підготували працівники архіву В. Тюкова та Р. Копилович. З-поміж таких – *«Донесення поліції губернатора Буковини про винесення вироку страти члена Хотинської підпільної комсомольської організації 12 вересня 1942 року»*, *Повідомлення відділу преси, пропаганди і цензури при Губернаторстві провінції Буковина редакції газети “Буковина” про страту учасників замаху на життя комісара поліції з Хотина та офіцера 24 жовтня 1942 року»* тощо.

Альманах став місцем творчого хрещення і подальшого відточування пера багатьом радянським письменникам Буковини. Тут часто друкували свої нові твори Володимир Бабляк, Михайло Ткач, Степан Будний, Михайло Івасюк, Іван Кутень, Степан Снігур, Зиновій Прокопенко, Григорій Мізюн, Георгій Синельников, Олександр Крицевий, Хаїм Меламуд.

Тут оприлюднювалися перші наукові розвідки дослідників Чернівецького університету, які в майбутньому стануть відомими вченими-гуманітаріями, – Богдана Мельничука, Анатолія Добрянського, Віктора Косяченка, Василя Лесина, Олекси Романця, Антона Комарницького, Дем'яна Григораша (згодом – викладач журналістики Львівського держуніверситету ім. І. Франка), Федора Погребенника (згодом – науковий співробітник Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України).

Альманах «Радянська Буковина» був гарною школою літературної майстерності для багатьох буковинських журналістів. Тут випробовували свій письменницький талент співробітники обласної газети «Радянська Буковина», обласного радіо, низки районних газет області. Серед них – Микола Бурбак, Борис Гончаренко, Іван Сосновський, Михайло Лазаренко, Кузьма Демочко, Марія Дем'яненко, Іван Фостій, Віра Григоренко, Михайло Крилатий.

Знаходимо на шпальтах цього альманаху і твори маститих киян Володимира Сосюри, Петра Панча.

Висновки.

1. Якщо знехтувати з висоти сьогодні неминучою для того часу ідеологічною складовою змісту будь-якого періодичного видання, а надто ж літературно-мистецького спрямування, то запровадження

до наукового обігу здебільше первинної інформації про літературно-художні альманахи Буковини 40–60 років ХХ ст. є хоч і запізнилою, але потрібною даниною перед тими, хто понад 80 років тому творив їх.

2. У сотнях цих фактично невідомих сучасникам сторінок – пульс того непростого часу, його пряме й криве дзеркало. З його правдою і брехнею, надіями й розчаруваннями, благородними поривами і пристосуванством, сміливо декларованою громадянською позицією і прислужництвом, втіленими й невтіленими творчими задумами, особистими драмами творчих особистостей.

3. Сьогодні низка публікацій із тих рідкісних примірників продовжує виконувати місію і оберіга національної пам'яті, і доступного джерела вивчення та осмислення уроків того часу. За умов, що архівні колекції зазвичай є менш доступними для пересічного громадянина, збережені в публічних бібліотеках підшивки таких видань спрощують процес пошуку потрібної інформації для тих, хто нею цікавиться, – вчителів, викладачів, ентузіастів.

4. Політично не заангажоване першопрочитання цих випусків та безсторонній аналіз особливостей редакційної політики за умов тієї доби дає змогу з'ясувати низку принципових позицій у питаннях покликання й обов'язку тогочасної бюджетної інтелігенції, яку правляча партія делегувала на передову не лише освітньої, наукової, інформаційної, а й пропагандистської роботи.

5. Історія побутування та тексти буковинських альманахів тоталітарної доби найперше потребують аналізу й переосмислення у площині такої постановки проблем сучасної гуманітаристики:

- міра розуміння інтелігенцією (передусім письменниками, вченими, журналістами) тотожності чи конфліктності між правдою життя і правдою влади, іншими словами – між вимислом і домислом у своїх творах;

- міра компромісу талановитої, патріотично налаштованої особистості, з владою, її замовленнями, відплатами у вигляді пільг, нагород, просування службовими щаблями;

- міра впливу на свідомість молодих і старших буковинців російської пропаганди;

- рівень самодостатності чи боязні, таланту чи пристосуванства, високого чину чи продажності бюджетної інтелігенції, вихованої колоніальною владою.

1. Вітальне слово Ольги Кобилянської з нагоди виходу в світ 1 числа альманаху Вільна Буковина. *Вільна Буковина*. 1940. Чис. 1. С. 6.
2. Жалоба І. В. Вільна Буковина. *Енциклопедія Сучасної України* / голова редкол.: І. М. Дзюба, А. І. Жуковський, М. Г. Железняк [та ін.]; НАН України, НТШ. Київ : Ін-т енцикл. досліджень НАН України, 2005. URL: <https://esu.com.ua/article-34552>.
3. Зеленюк І. Наш Федькович. *Буковинський Кобзар*. Чернівці, 1944. С. 5.
4. Знаменне п'ятиріччя. *Сонце над Карпатами* : збірник. Чернівці, 1945. С. 7.
5. Ковалець Л. Юрій Федькович. *Українська радянська енциклопедія* : в 3 т. Т. 3. С. 618.
6. Ковалець Л. Юрій Федькович: історія розвитку творчої індивідуальності письменника : монографія. Київ : ВЦ «Академія», 2011. 440 с.
7. Краткая справка о работе областной газеты «Радянська Буковина» за период с 3.04.1944 по 20.03. 1945 г. // Архів редакції газети «Радянська Буковина». Папка «Листування з обкомом партії: Видавнича діяльність». Арк. 1–11.
8. Культурно-мистецька хроніка. *Вільна Україна* : альманах. 1941. Чис. 2. С. 142.
9. Культурно-мистецька хроніка. *Сонце над Карпатами* : збірник. Чернівці, 1945. С. 113–114.
10. Купченко В. Осип Юрій Федькович. *Календар «Українського Голосу» на рік 1942*. Вінніпег, 1942. С. 43–48.
11. Над Буковиною сонце сходить. Передова. *Вільна Буковина*. 1940. Чис. 1.
12. Про вилучення політично шкідливої літератури. Постанова бюро Чернівецького обкому КП(б)У від 13 березня 1941 р. // Державний архів Чернівецької області (ДАЧО). Ф. 1. Оп. 11. Од. зб. 69. Арк. 18.
13. Про клопотання перед урядом про присвоєння імені Федьковича Чернівецькому Державному Університетові. Постанова загальних зборів професорсько-викладацького, адміністративно-технічного персоналу ЧДУ та студентів, разом з представниками партійних, радянських, комсомольських організацій міста Чернівець. *Буковинський Кобзар*. 1944. С. 102.
14. Федюк С. Співець зеленої Буковини. *Батьківщина*. Риміні.
15. Філінюк А. Життя, віддане справі. Кам'янець-Подільський : Аксіома, 2008. 218 с.
16. Франко І. Українська альманахова література. Франко І. *Твори* : у 20 т. Київ : Держвидав України, 1955. Т. XVI : Літературно-критичні статті. С. 118.
17. Юрій Федькович у спогадах сучасників / упорядкув., передм. і прим. Л. Ковалець. 2-ге вид., випр. і допов. Чернівці, 2019. 320 с.

References

1. Vitalne slovo Olhy Kobylianskoi z nahody vykhodu v svit 1 chysla almanakhu Vilna Bukovyna [Felicitation by Olha Kobylianska on the occasion of the publication of the first issue of almanac Vilna Bukovyna], (1940, 1). *Vilna Bukovyna*, p. 6. [in Ukr.].
2. Zhaloba, I. V. (2005). Vilna Bukovyna [Free Bukovyna]. *Entsyklopediia Suchasnoi Ukrainy*. Retrieved from: https://esu.com.ua/search_articles.php?id=34552. [in Ukr.].
3. Zeleniuk, I. (1944). Nash Fedkovych [Our Fedkovych]. *Bukovynskyi Kobzar*. Chernivtsi, p. 5. [in Ukr.].
4. Znamenne piatyrichchia [A significant five-year anniversary], (1945). *Sontse nad Karpatamy* : zbirnyk. Chernivtsi, p. 7. [in Ukr.].
5. Kovalets, L. Yurii Fedkovych. *Ukrainska radianska entsyklopediia*, 3, p. 618. [in Ukr.].
6. Kovalets, L. (2011). Yurii Fedkovych: istoriia rozvytku tvorchoi individualnosti [Yurii Fedkovych: history of the elaboration of the creative individuality]. Kyiv : VTs “Akademiia”, 440 p. [in Ukr.].
7. Kratkaia spravka o rabote oblastnoi hazety “Radianska Bukovyna” za peryod s 3.04.1944 po 20.03.1945 h. [A short file about work of the regional newspaper “Radianska Bukovyna” from 3.04.1944 until 20.03.1945] // Arkhiv redaktsii hazety “Radianska Bukovyna”. File “Lystuvannia z obkomom partii: Vydavnycha diialnist”, fol. 1–11. [in rus.].
8. Kulturno-mystetska khronika [Cultural and artistic chronicle], (1941, 2). *Vilna Ukraina* : almanakh, p. 142. [in Ukr.].
9. Kulturno-mystetska khronika [Cultural and artistic chronicle], (1945). *Sontse nad Karpatamy* : zbirnyk. Chernivtsi, pp. 113–114. [in Ukr.].
10. Kupchenko, V. (1942). Osyp Yurii Fedkovych. *Kaliendar “Ukrainskoho Holosu” na rik 1942*. Vinnipeh, pp. 43–48. [in Ukr.].
11. Nad Bukovynoiu sontse skhodyt. Peredova [Above Bukovyna the sun is rising. Editorial], (1940, 1.) *Vilna Bukovyna*. [in Ukr.].
12. Pro vyluchennia politychno shkidlyvoi literatury. Postanova biuro Chernivetskoho obkomu KP(b)U vid 13 bereznia 1941 r. [On the removal of politically harmful literature. The resolution of the bureau of Chernivtsi regional committee of CP(b)U on 13th of March 1941] (1941) // Derzhavnyi arkhiv Chernivetskoi oblasti (DACHO). F.1, inventory 11, file 69, fol. 18. [in Ukr.].
13. Pro klopotannia pered uriadom pro prysvoiennia imeni Fedkovycha Chernivetskomu Derzhavnomu Universytetovi. Postanova zahalnykh zboriv profesorsko-vykladatskoho, administratyvno-tekhnichnoho personalu ChDU ta studentiv, razom z predstavnykamy partiinykh, radianskykh, komsomolskykh orhanizatsii mista Chernivets [About petitions to the government for

- assignment of the name of Fedkovych to the State Chernivtsi University. Resolution of the general meeting of professorial, teaching, administrative and technical staff of SCU and students together with the representatives of party's, soviet's, komsomol's organisations of the Chernivtsi city], (1944). *Bukovynskyi Kobzar*, p. 102. [in Ukr.].
14. Fediuk, S. Spivets zelenoi Bukovyny [Singer of green Bukovyna]. *Batkivshchyna* (Rimini, Italiia). [in Ukr.].
 15. Filiniuk, A. (2008). Zhyttia, viddane spravi [Life devoted to the affair]. Kamianets-Podilskyi : Aksioma, 218 p. [in Ukr.].
 16. Franko, I. (1955). Ukrainaska almanakhova literatura [Ukrainian almanac literature]. *Tvory : u 20-ty t.* Kyiv : Derzhvydav Ukrainy, XVI : Literaturno-krytychni statti, p. 118. [in Ukr.].
 17. Kovalets, L. (comp., 2019). Yurii Fedkovych u spohadakh suchasnykyv [Yurii Fedkovych in the memories of the contemporaries], 2-he vyd., vypr. i dop. Chernivtsi, 320 p. [in Ukr.].

Mykola Tymoshyk, doctor of philological sciences, professor Kyiv National University of Culture and Arts

Almanac literature of Bukovina of the totalitarian era (40–60 years of the XXth century): organization, editorial policies, issues

The article is written on the basis of archival documents of the Chernivtsi region that have not yet been included in scientific circulation, materials from the collections of local newspapers published in Chernivtsi in the 40–60s of the 20th century. They make it possible to find out the purpose, goal, task of the ruling Bolshevik party regarding the establishment of almanac publications, as the first stage of the affirmation of a new form and content of socialist realism literature in a specific historical enclave of Ukrainians – Northern Bukovina, which was annexed to Soviet Ukraine in 1940.

We are talking about four such almanacs – “Free Bukovyna”, “Bukovynskyi Kobzar”, “Sun over the Carpathians”, “Soviet Bukovyna”. They are different in terms of frequency, subject matter, design, but with the same purpose: to promote the formation of communist consciousness among readers, to identify and support local literary talents, and to direct their creativity in the right direction for the ruling party.

At the center of the author's observation is a complex of issues related to the foundation, editorial policy, artistic and technical characteristics, and the main problem-thematic areas of publications.

The circulation of almanacs ranged from 2,000 (“Bukovynskiy Kobzar”) to 7,000 thousand copies (“Soviet Bukovyna”. Volumes were also unstable – from 72 to 276 pages. The periodicity of publication and the time of existence of the almanacs were different. If the issues of “Bukovynskiy Kobzar” and “Suns over the Carpathians” were single, and “Free Bukovyna” was published only three times, and “Soviet Bukovyna” – seven. With the exception of 1955, the latter was consistently published every year from 1954 to 1960 inclusive.

A distinctive feature of the content: a significant number of reprints from the regional newspaper; moreover, are outdated in time. These are my two explanations: either the founders changed their orientation from a literary-artistic to a socio-political publication, or the quality of the literary works proposed for publication by the members of the literary studio clearly did not satisfy those who ordered from those talents the topics needed by the authorities.

The appearance of each almanac, as well as each of its new editions, was timed, with minor exceptions, to a certain date of the red calendar of the Soviet history of Bukovyna. An exception is “Bukovynskiy Kobzar”, which was published in 1940 on the occasion of the 110th anniversary of Yu. Fedkovich, and the third issue of “Soviet Bukovyna” (1956) – for the 100th anniversary of Ivan Franko. Accordingly, these dates formed the topics of the publications.

A number of publications are of incomparable value for the history of national culture: first editions of the works of iconic writers and artists of the region or archival documents about their lives and activities (Olga Kobylyanska, Yu. Fedkovich, S. Vorobkevich) and an annual literary and artistic chronicle that can be used to track the completeness and peculiarities development in the region of literature, culture, and art.

Of all the Bukovyna almanacs of this period, the story of the “Bukovyna Kobzar” is the most mysterious and dramatic. Soon after its release, the entire edition was successfully confiscated. Since then, information about the existence of a single copy preserved in Bukovyna has not appeared anywhere in open catalogs for the last thirty years of Ukrainian independence. A rare phenomenon in post-Soviet bibliography. The article analyzes in detail the reasons and consequences of the authorities banning this almanac.

Keywords: *almanac literature, almanacs “Free Bukovyna”, “Bukovynskiy Kobzar”, “Sun over the Carpathians”, “Soviet Bukovyna”, totalitarian era, editorial policy, Sovietization of literary life, chip of the intelligentsia.*